

بازنمایی نقش‌ها و مفاهیم زبان در دو مجموعه آموزشی فارسی بیاموزیم و زبان فارسی

مروارید طالبی^۱، رضامراد صحرایی^{۲*}

۱. عضو هسته پژوهش‌های بنیادی برای توسعه آموزش زبان فارسی به خارجیان، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
۲. مدیر هسته پژوهش‌های بنیادی برای توسعه آموزش زبان فارسی به خارجیان، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

دریافت: ۹۴/۱۱/۳

پذیرش: ۹۵/۲/۱

چکیده

رویکرد مفهومی-نقشی از اثرگذارترین رویکردهای آموزش زبان دوم/خارجی است و کمتر منبعی برای آموزش زبان‌هایی مثل انگلیسی، فرانسه، آلمانی، ایتالیایی، اسپانیایی و حتی عربی، عبری و ترکی وجود دارد که در تولید محتوای آموزشی به اصول و مبانی این رویکرد توجه نکرده باشد. کلیدی‌ترین اصل این رویکرد، ایجاد تناسب هدفمند و ارتباط‌محور بین نقش‌ها و مفاهیم زبانی و موقعیت‌های واقعی است. باوجود این، در منابع معتبر آموزش زبان فارسی به خارجیان، توجه چندانی به این رویکرد نشده است. در پژوهش پیش‌رو، ابتدا رویکرد مفهومی-نقشی و مهم‌ترین نقش‌ها و مفاهیم زبانی در چهارچوب این رویکرد معرفی شده؛ سپس میزان بازنمایی این مفاهیم و نقش‌ها در دو مجموعه فارسی بیاموزیم (نوالفقاری و همکاران، ۱۳۸۱) و زبان فارسی (صفرامقدم، ۱۳۸۶) مورد بررسی قرار گرفته است. این بررسی در قالب یک فهرست واریسی محقق ساخته انجام شده است. این فهرست واریسی شامل ده پرسش اساسی در زمینه محتوای دروس است. برای هر پرسش، شش پاسخ پیش‌فرض اصلاً، بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد به‌ترتیب با نمره‌های ۰، ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ امتیاز در نظر گرفته شده است. تحلیل نتایج حاکی از این است که مجموعه فارسی بیاموزیم ۳۵ و مجموعه زبان فارسی ۱۶ نمره از ۵۰ نمره فهرست واریسی را کسب کرده است. اگرچه نتیجه کلی پژوهش حکایت از این دارد که بازنمایی نقش‌ها و مفاهیم زبانی در مجموعه فارسی بیاموزیم بهتر از مجموعه زبان فارسی است، تنوع و پراکندگی مفاهیم و نقش‌های زبانی در هر دو مجموعه ما را به ضرورت برنامه‌ریزی هدفمند برای آموزش زبان فارسی

برپایه مفاهیم و نقش‌های زبانی رهنمون می‌شود.

واژگان کلیدی: آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، رویکرد مفهومی-نقشی، مجموعه فارسی پیاموزیم، مجموعه زبان فارسی، نقش‌های زبانی، مفاهیم زبانی.

۱. مقدمه

با توجه به اهمیت روزافزون زبان‌آموزی و یادگیری زبان‌های دوم و خارجی در سرتاسر دنیا، و همچنین ظهور روش‌های نوین و علمی آموزش زبان‌های خارجی، بررسی وضعیت آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان را می‌توان از اولویت‌های آموزشی کشور به‌شمار آورد. یکی از مهم‌ترین و پربازده‌ترین نظریه‌های ارائه‌شده در زمینه آموزش زبان خارجی، رویکرد مفهومی-نقشی^۱ است که درحال حاضر، از آن در بیشتر کتاب‌های آموزش زبان خارجی استفاده می‌شود. پژوهش پیش‌رو به‌منظور معرفی رویکرد مفهومی-نقشی و استفاده کاربردی از آن در آموزش زبان فارسی شکل گرفته است. هدف نهایی در این پژوهش، بررسی میزان استفاده از نقش‌های پرکاربرد زبانی در متون آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان است.

اصلی‌ترین مسئله در این پژوهش ارزیابی میزان استفاده از کارکردها یا نقش‌های زبانی^۲ در کتب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و درصورت لزوم، ارائه راهکارهایی جهت بهبود محتوای آموزشی این منابع است. بنابراین، پرسش اصلی پژوهش، چگونگی بازنمایی نقش‌های زبانی در دو مجموعه فارسی پیاموزیم و زبان فارسی و مقایسه این دو مجموعه در بهره‌گیری و آموزش مناسب نقش‌های زبانی مورد بحث است. با توجه به پرسش‌های مطرح‌شده، مفروض پژوهش حاضر این بود که استفاده از صورت‌های بی‌نشان در بیان نقش‌های زبانی در دو مجموعه فارسی پیاموزیم و زبان فارسی چندان مورد توجه نبوده است و هر دو مجموعه به میزان یکسانی، نقش‌های زبانی را در گفت‌وگوها و دیگر بخش‌های دروس منعکس کرده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

تنها اثر پژوهشی در زمینه رویکرد مفهومی - نقشی در زبان فارسی، پایان‌نامه طالبی (۱۳۹۳) و مقاله صحرایی و همکاران (۱۳۹۳) است. در این پژوهش، از برنامه درسی^۲ مفهومی - نقشی به منظور آموزش زبان فارسی و در جهت تولید محتوای آموزشی و آزمون‌هایی در همین راستا استفاده شده است؛ به این صورت که پنج نقش پرکاربرد زبانی بررسی و مفاهیم^۳ مرتبط با هر نقش در موقعیت‌های مختلف استخراج شده است.

در بین پژوهشگران غیرایرانی نیز تاکنون، هیچ‌گونه برنامه درسی برمبنای رویکرد مفهومی - نقشی، جهت آموزش زبان فارسی تولید نشده است و جز مواردی که چند تن از زبان‌شناسان بزرگ به گردآوری نقش‌های زبان (انگلیسی) پرداخته‌اند، از جمله ویلکینز^۴ (۱۹۷۲ و ۱۹۷۶)، وناک^۵ (۱۹۸۰) و فینوکیارو و برامفیت^۶ (۱۹۸۳)، دیگر پژوهش‌ها که عموماً با تأکید بر زبان انگلیسی صورت گرفته، اغلب به بررسی میزان تأثیر این نوع برنامه درسی در یادگیری زبان آموزان پرداخته‌اند (صحرایی و همکاران، ۱۳۹۳).

۳. مبانی نظری

برنامه درسی مفهومی - نقشی از سنت قدیمی نقش‌گرای^۷ موجود در بریتانیا سر برآورد. زبان‌شناسان انگلیسی همچون فرث^۸ (۱۹۵۷) و هلیدی^۹ (۱۹۷۳) اظهار می‌کنند که شرح کامل زبان می‌بایست شامل اطلاعات دقیقی از نحوه و انگیزه استفاده از زبان باشد. اثر آستین^{۱۱} (۱۹۶۵) در زمینه فلسفه زبان و همچنین هایمز^{۱۲} (۱۹۷۲) در حیطه زبان‌شناسی اجتماعی و دیگر افرادی که به موضوع توانش ارتباطی پرداخته‌اند، بخش اعظمی از مبانی نظری نقش/ مفهوم‌گرایی را در حوزه آموزش زبان فراهم آورده است. به گفته ریچاردز و راجرز^{۱۳} (۲۰۰۱)، اساس زبان استفاده‌ای است که از آن می‌شود؛ به این معنا که اگر زبان به عنوان رابطه‌ای میان صورت و نقش دیده شود، در رویکرد مفهومی - نقشی، نقش در مرتبه اول و صورت در مرتبه دوم اهمیت قرار دارد.

از منظر رویکرد نقش‌گرا، مفاهیم و نقش‌ها اساس و پایه زبان شمرده می‌شوند. آشکار است که با گذر از برنامه درسی ساخت‌گرا^{۱۴} و رسیدن به برنامه درسی مفهومی -

نقشی، مقوله‌های ساختاری زبان جای خود را به‌عنوان اصول پایه آموزش به مقوله‌های کاربردی زبان واگذار کردند. این مقوله‌ها که به‌اندازه جنبه‌های گوناگون صورت‌های زبانی شناخته شده نیستند، به دو دسته مفاهیم و نقش‌ها تقسیم می‌شوند. مفاهیم همان مقوله‌های معنایی هستند که ویلکینز (۱۹۷۶) آن‌ها را مقوله‌های معنایی- دستوری^{۱۵} نامیده است و در اکثر زبان‌ها به‌عنوان تعامل بین مقوله‌های معنایی و صورت‌های دستوری توصیف می‌شوند. این مفاهیم عبارت‌اند از: زمان، دیرش، کیفیت، عامل، ابزار، مکان و بسیاری دیگر.

دسته دوم مقولات، نقش‌ها هستند یا به گفته فینوکیارو و برامفیت (1983: 13)، اهداف ارتباطی کنش‌های گفتاری. درواقع، نقش‌های زبانی همان مصارفی هستند که درجهت انجام دادن فعالیت‌های رایج و روزمره از زبان می‌شود. این نقش‌ها عبارت‌اند از: تأیید کردن، احوال‌پرسی کردن، قبول کردن، درخواست کردن، عذرخواهی کردن و مانند این‌ها.

مهم‌ترین قوت برنامه درسی مفهومی- نقشی، اطلاعاتی است که درمورد استفاده از زبان دربردارد. از این منظر، دیگر زبان نظامی از عناصر انتزاعی نیست؛ بلکه بیشتر یک نظام ارتباطی است (Krahnke, 1987: 35). برنامه درسی مفهومی- نقشی به واکاوی نیازهای ارتباطی زبان‌آموزان می‌پردازد و سعی می‌کند خلأهای ارتباطی در حوزه آموزش زبان را پر کند (Nunan, 2003). نظام و طراحی برنامه درسی‌ای که از این رویکرد نشئت گرفته، از اولین روز آموزش تا هر مقطعی که یادگیری ادامه یابد، برپایه ایجاد ارتباط و تعامل است. درمورد برنامه درسی مفهومی- نقشی این خطر وجود دارد که محتوای درسی، همانند برنامه درسی ساخت‌گرا، کاملاً محدود به پاره‌گفتارهای کوتاه و واحدهای گفتمانی شود. اگر این اشتباه صورت گیرد و ساخت‌های بزرگ‌تر گفتمانی نادیده گرفته شوند، زبان‌آموزان قادر به استفاده از زبان در گفتمان‌های متصل و طولانی‌تر نخواهند بود (Krahnke, 1987: 35).

فینوکیارو و برامفیت (۱۹۸۳) برقراری ارتباط توسط سخن‌وران هر زبان را، با توجه به عملکرد خاص مورد نظر، در دو شیوه خلاصه می‌کنند: الف. از طریق صورت‌ها/ قالب‌های ازپیش‌معین یا عبارات ثابت؛ ب. بیانات نقشی یا ارتباطی؛ برای مثال:

الف. نقش: احوال‌پرسی

- (غیررسمی، مناسب در بیشتر مواقع): «مرسی»
- (رسمی، وابسته به موقعیت): «ممنون، متشکرم»

ب. از سوی دیگر، در تمام زبان‌ها، عبارات ارتباطی (نقشی) می‌توانند از لحاظ جنس، شمار، وجه، زمان، تأکید یا دیگر اهداف ارتباطی دستخوش تغییر شوند؛ مثلاً:

نقش: بیان پیشنهاد

جمله «نظرت چیه امروز بریم کوه؟» حاوی بیان پیشنهاد است که با توجه به توضیحات فوق می‌تواند به صورت‌های دیگری مانند «نظرش/ نظرشون/ نظرتون چیه امروز بریم/ برین/ برن/ برم/ بری/ بره کوه؟» و «نظرت چیه فردا/ پس فردا/ ماه دیگه/ جمعه بریم کوه؟» بیان شود.

نقش‌های ارتباطی فقط به هدف سخن‌گو بستگی دارند؛ اما مفاهیم از سه عامل اصلی تأثیر می‌پذیرند: الف. نقش‌ها؛ ب. عناصر موقعیت؛ پ. موضوع بحث.

فینوکیارو و برامفیت (1983: 15-16) موقعیت را شامل موارد زیر می‌دانند:

۱. افرادی که در فعالیت کلامی ایفای نقش می‌کنند.

۲. مکانی که مکالمه در آن رخ می‌دهد.

۳. زمانی که مکالمه در آن رخ می‌دهد.

۴. موضوع یا فعالیتی که مورد بحث است.

فینوکیارو نقش‌های زبانی را به پنج طبقه عمده دسته‌بندی می‌کند که به تفصیل در اینجا

قید می‌شوند:

۱. نقش‌های فردی^{۱۶} (شفاف‌سازی و طبقه‌بندی ایده‌های فردی؛ بیان کردن احساسات و افکار شخصی) مانند ابراز عشق، هیجان، لذت، ترس و غیره؛ ملاحظات اخلاقی، عقلانی و اجتماعی؛ احساسات روزمره گرسنگی، خستگی، خواب‌آلودگی، سرما و گرما.

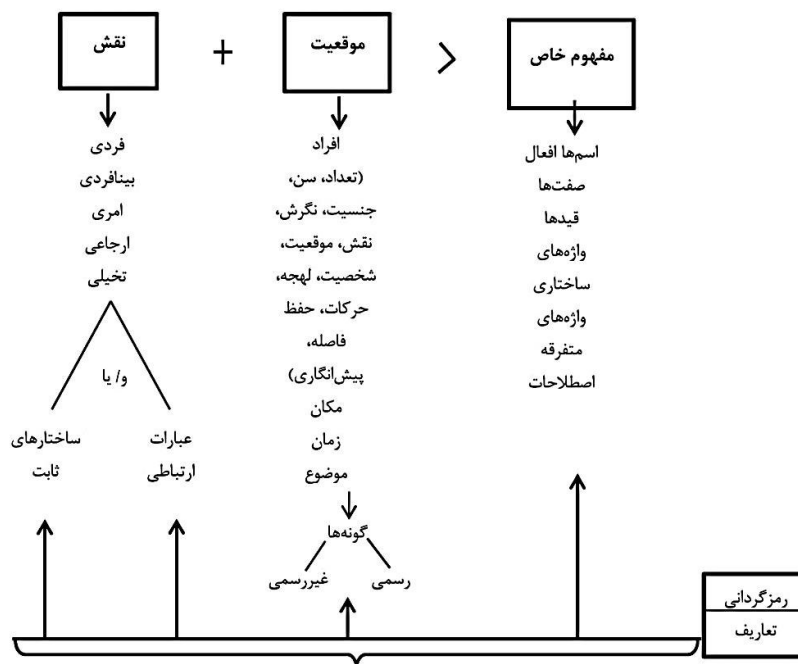
۲. نقش‌های بینافردی^{۱۷} (فرد را قادر به ایجاد و ادامه روابط کاری و اجتماعی مطلوب می‌نماید) مانند:

- احوال‌پرسی و خداحافظی کردن؛
- معرفی کردن اشخاص به دیگران؛
- شناسایی افراد؛
- ابراز کردن شادی برای موفقیت دیگران؛
- نشان دادن توجه به آسایش دیگران؛
- تمديد و قبول کردن دعوت؛

- رد کردن دعوت به صورت مؤدبانه یا ارائه برنامه جایگزین؛
 - قرار ملاقات گذاشتن؛
 - برهم زدن قرار به صورت مؤدبانه و تعیین زمان مناسب دیگر؛
 - عذرخواهی کردن؛
 - بخشیدن و قبول کردن عذر دیگران در مورد عمل نکردن به تعهد؛
 - نشان دادن موافقت و مخالفت؛
 - قطع کردن صحبت افراد به صورت مؤدبانه؛
 - عوض کردن یک موضوع نامناسب؛
 - میزبان شدن و مهمانی رفتن؛
 - تعارف کردن خوراک و نوشیدنی و رد و پذیرش آن به صورت مؤدبانه؛
 - در میان گذاشتن آرزوها، امیدها، امیال و مشکلات؛
 - قول دادن و متعهد شدن به انجام دادن کاری؛
 - تحسین کردن دیگران؛
 - عذر آوردن؛
 - سپاس‌گذاری کردن.
۳. نقش‌های امری/ ترغیبی^{۱۸} (تلاش کردن جهت اثر گذاشتن بر اعمال دیگران؛ قبول یا رد کردن فرامین): موارد زیر در قالب همین نقش ارتباطی قرار می‌گیرند:
- بیان پیشنهادهایی که شامل سخن‌ور می‌شود؛
 - درخواست کردن، پیشنهاد دادن؛
 - نپذیرفتن درخواست یا پیشنهاد راه‌حلی جایگزین؛
 - ترغیب مخاطب به تغییر دادن نظرش؛
 - درخواست و اجازه دادن؛
 - کمک خواستن و پاسخ دادن به درخواست کمک؛
 - ممنوع کردن کسی از انجام کاری، صدور فرمان؛
 - راهنمایی کردن و عمل به آن؛
 - هشدار دادن؛

- منصرف کردن فرد از پیگیری کردن کاری؛
 - ارائه دستورالعمل و تعیین آخرین مهلت جهت تکمیل کاری؛
 - پرسیدن مسیر و دستورالعمل/ شیوه انجام کار.
۴. نقش‌های ارجاعی^{۱۹} (صحبت کردن و گزارش دادن درباره اشیا، اعمال، اتفاقات، و افراد حاضر در محیط در گذشته یا آینده؛ صحبت کردن درباره زبان). این کارکرد غالباً نقش فرازبانی نامیده می‌شود و شامل موارد زیر است:
- شناسایی افراد یا اشیا در کلاس درس، مدرسه، خانه و جامعه؛
 - معنی کردن چیزی یا یک جزء زبانی و درخواست معنی کردن؛
 - عبارت‌پردازی، خلاصه‌سازی یا ترجمه (از زبان اول به زبان دوم و برعکس)؛
 - توضیح دادن یا درخواست توضیح درباره نحوه عملکرد چیزی؛
 - مقایسه و مقابله کردن اشیا؛
 - بحث کردن درباره امکانات، احتمالات و قابلیت‌های انجام کاری؛
 - درخواست ارائه گزارش یا گزارش دادن درباره اتفاق یا عملی؛
 - ارزیابی نتایج اتفاق یا عمل.
۵. نقش‌های تخیلی^{۲۰} که شامل موارد زیر می‌شود:
- بحث کردن درباره شعر، داستان، قطعه موسیقی، نمایش، تابلوی نقاشی، فیلم، برنامه تلویزیونی و غیره؛
 - گسترش دادن اندیشه‌هایی که توسط دیگران یا متن نوشتاری بیان شده است؛
 - خلق کردن نثر، شعر، داستان و نمایش؛
 - ترکیب خلاقانه مکالمات و قطعات مشهور؛
 - بیان پیشنهاد درمورد شروع و پایانی ابتکاری برای مکالمات یا داستان؛
 - حل کردن مسائل و معماها (Finocchiaro & Brumfit, 1983).

شکل ۱. نمودار فرایند استفاده از نقش‌های زبانی

Figure 1. Diagram of Language Functions' Use

۴. شیوه پژوهش

جهت بررسی و ارزیابی نقش‌های زبانی به‌کاربرده‌شده در محتوای کتب آموزش زبان فارسی، به معیار و چهارچوبی برای اندازه‌گیری و بارم‌دهی منابع مورد نظر نیاز بوده است. از آنجا که استفاده از فهرست واریسی یکی از پرکاربردترین و مناسب‌ترین روش‌های ارزیابی در این‌گونه مطالعات است، در پژوهش حاضر نیز ارزیابی نقش‌های زبانی براساس این روش صورت می‌گیرد. با توجه به اینکه تاکنون، فهرست واریسی جهت ارزیابی نقش‌های زبانی موجود در محتوای کتب آموزش زبان در پژوهش‌های پیشین به‌کار نرفته است، نویسندگان این پژوهش، خود ملزم به تولید فهرست واریسی در این زمینه شدند.

فهرست واریسی تولیدشده در این پژوهش براساس مؤلفه‌های اصلی رویکرد مفهومی - نقشی و کاربرد آن در حوزه آموزش زبان خارجی تهیه شده است و حضور، عدم حضور یا میزان حضور ویژگی‌های مورد نظر در این پژوهش براساس اصول این رویکرد ارزیابی می‌شود. فهرست واریسی تهیه‌شده حاوی ده پرسش است که هریک در قالب طیف لیکرت طرح شده است؛ به این صورت که به‌منظور پاسخ‌گویی به هر پرسش باید یکی از گزینه‌های «بسیار زیاد»، «زیاد»، «متوسط»، «کم»، «بسیار کم» و «اصلاً» انتخاب شود. هریک از این گزینه‌های دارای بارم متفاوتی با گزینه دیگر است و درنهایت، ارزیابی متون آموزشی انتخاب‌شده براساس امتیازات به‌دست‌آمده از این گزینه‌ها انجام می‌شود. امتیاز گزینه‌های این فهرست واریسی به این صورت است: بسیار زیاد = ۵ امتیاز، زیاد = ۴ امتیاز، متوسط = ۳ امتیاز، کم = ۲ امتیاز، بسیار کم = ۱ امتیاز و اصلاً = ۰ امتیاز.

مؤلفان در تهیه این فهرست واریسی کوشیده‌اند از طرح پرسش‌هایی با محتوای تکراری یا نامرتب با هدف اصلی پژوهش خودداری کنند. بدین منظور، اصلاحاتی با هدف بهبود کیفی فهرست واریسی مورد نظر صورت گرفته است. در این فهرست واریسی، پرسش‌هایی که با توجه به موضوع پژوهش کلی‌تر و همچنین دارای اهمیت بیشتری بوده‌اند، در ابتدای فهرست واریسی آورده شده‌اند و هرچه به بخش‌های پایانی نزدیک‌تر شویم، پرسش‌ها خاص‌تر شده و عوامل و ویژگی‌های کمتری را ارزیابی می‌کنند. درنهایت، با استفاده از پاسخ‌های به‌دست‌آمده از این فهرست واریسی می‌توانیم به نحوه و میزان استفاده از نقش‌های زبانی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان پی ببریم.

در تحقیق پیش‌رو، دو دوره درسی معتبر آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان با نام‌های فارسی بیاموزیم شامل جلد اول (دوره مقدماتی)، دوم و جلد سوم (دوره میانی) نوشته نوالفقاری و همکاران (۱۳۸۱) و زبان فارسی شامل جلد اول (درس‌های پایه)، دوم (پایتخت ایران)، سوم (ایران امروز) و جلد چهارم (تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران) نوشته صفارمقدم (۱۳۸۶) را ارزیابی خواهیم کرد. این دو مجموعه از جامع‌ترین و پرکاربردترین کتب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در داخل و خارج کشور است؛ به همین سبب، به بررسی این دو مجموعه می‌پردازیم.

۵. یافته‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش، ابتدا از ویژگی‌های محتوایی و ساختاری هر مجموعه سخن می‌گوییم؛ سپس برای هرکدام یک فهرست واریسی بنابر تحلیل‌های صورت‌گرفته به‌دست می‌دهیم.

۵-۱. مجموعه کتاب زبان فارسی

مجموعه زبان فارسی در نه جلد به‌چاپ رسیده که چهار جلد از آن کتاب درسی، چهار جلد کتاب کار و تمرین و یک جلد کتاب راهنمای معلمان است. هریک از کتاب‌های زبان فارسی شانزده درس دارد که به بخش‌های واژگان، متن، ساختار، درک، نگارش و گفتار تقسیم‌بندی شده است. مؤلف در هیچ‌یک از کتاب‌ها درمورد سطح‌بندی آموزشی مجموعه زبان فارسی توضیح نداده است. همچنین، مطلبی درمورد نظریه زبانی، روش تدریس یا رویکردی که این مجموعه براساس آن تألیف شده است، به‌چشم نمی‌خورد. در مقدمه کتاب راهنمای این مجموعه، مخاطبان کتاب‌های زبان فارسی «دانشجویان زبان فارسی در مراکز آموزشی خارج از کشور، دانشجویان خارجی در ایران و نسل جدید ایرانیان خارج از کشور» معرفی شده‌اند و هدف این مجموعه، «آموزش مهارت شنیدن، گفتن، خواندن و نوشتن از سطح پایه به‌طور هم‌زمان و آماده کردن زبان‌آموزان برای رفع نیازهای ارتباطی و استفاده مقدماتی از کتاب‌های اصلی به زبان فارسی» ذکر شده است.

ساختار جلد اول همانند بقیه جلد‌هاست؛ با این تفاوت که درس‌های اول و دوم براساس تقسیم‌بندی ذکرشده طراحی نشده و در آن‌ها صورت‌های نوشتاری و آوایی واج‌های زبان فارسی توصیف شده است. در این دو درس، اصطلاحاتی از قبیل همخوان^{۲۱}، واکه^{۲۲}، حروف چندآوا^{۲۳}، معادل‌های تقریبی^{۲۴} و غیره و همچنین توضیحات فراوانی درباره موضوعاتی مانند واکه‌های مرکب زبان فارسی، ساختار هجا و واژه، تکیه و مواردی از این‌دست به‌چشم می‌خورد. همچنین، در درس اول جلد دوم، درباره صورت‌های تصریف‌شده فعل «بودن» آمده است: «بودن» در فارسی چند مصدر دارد: «بودم، بودی، بود، بودیم، بودید، بودند» از مصدر «بودن» هستند. «هست» از مصدر «هستن» است. شناسه‌ها از مصدر

«استن» هستند.

از آنجا که مصدرهای «هستن» و «استن» در فارسی امروز وجود نداشته است و حتی بین فارسی‌زبانان نیز رایج نیست و تدریس مستقیم این مقوله‌ها نتیجه‌ای کاربردی در یادگیری زبان فارسی ندارد، بهتر بود این موارد در محتوای آموزشی فارسی‌آموزان گنجانده نمی‌شد. درواقع، می‌توان چنین گفت که محتوای برخی دروس «آموزش درباره زبان» باشد و نه «آموزش زبان». از مواردی که می‌توان از آن‌ها با عنوان «آموزش زبان» یاد کرد، بخش مکالمه موجود در این دو درس است که در قالب واج‌نویسی نوشته شده:

اُستاد: خانُما، آقاییون، سلام.
آقا! شُما کُتاب دارین؟
دانشجو: بَله، مَن کُتاب دارم.
اُستاد: خانُما، مَن کیف دارم؟
دانشجو: نه، شُما کیف ندارین.
اُستاد: این چیه؟... لُطفاً بَلَنتر.
دانشجو: اون کُتابه.
اُستاد: دُرستِه، بَفرمایین.

مکالمه درس ۲، جلد ۱، صفحه ۱۳ و ۱۴

اُستاد: سلام.
مَن اُستاد هَستَم.
حال شُما چطوره؟
دانشجو: سلام اُستاد.
مُتَشکِرَم.
اُستاد: شُما دانشجو هَستین؟
دانشجو: بَله، مَن دانشجو هَستَم.
اُستاد: مُتَشکِرَم.
خُدا حافظ.

مکالمه درس ۱، جلد ۱، صفحه ۴

با توجه به اینکه مکالمه‌ها به صورت گفتاری نگارش شده‌اند، عدم تناسب‌هایی در بافت آن‌ها دیده می‌شود؛ مثلاً واژه «مُتَشکِرَم» با چنین صورت تلفظی در گفتار استفاده نمی‌شود. علاوه بر این، کل مکالمات دارای ساختاری منطقی نیست. جملاتی از قبیل «من استاد هستم» و «خانم! من کیف دارم؟» شاید در کلاس آموزش زبان فارسی مورد استفاده قرار بگیرند؛ اما کاربرد آن‌ها در قالب مکالمات موجود در کتاب آموزش زبان فارسی، به فارسی‌آموزان جهت برقراری ارتباط با فارسی‌زبانان کمکی نمی‌کند.

نقش‌های زبانی به‌کاررفته در مکالمه درس یک شامل «سلام و احوال‌پرسی کردن»،

«معرفی کردن»، «مقدمه‌چینی برای پایان مکالمه»^{۲۰} و «خداحافظی کردن» می‌شود. در بررسی نقش زبانی معرفی کردن، مشخص است که پس از معارفه، لزومی به سپاس‌گزاری از فرد مقابل نیست و تشکر استاد از دانشجو در خط هشتم زائد است. علاوه بر آن، مکالمه به‌ناگهان با خداحافظی کردن به‌پایان رسیده است که می‌توان گفت به‌نوعی «مقدمه‌چینی برای پایان مکالمه» به‌درستی مورد استفاده قرار نگرفته و با قطع ناگهانی گفتمان روبه‌رویم.

از تدابیر مفیدی که در مجموعه زبان فارسی به‌کار رفته، استفاده از واج‌نویسی جهت آموزش تلفظ واژه‌های جدید است. باوجود این، در قسمت‌هایی از کتاب تلفظ معیار این واژه‌ها دیده نمی‌شود؛ ازجمله «کلمه» به‌جای «کلمه» (جلد ۱، صفحه ۱)، «پنج‌ره» به‌جای «پنج‌ره» (جلد ۱، صفحه ۳۱) و «کوچک» به‌جای «کوچک» (جلد ۱، صفحه ۴۶). همچنین، در صفحه ۳۱ جلد اول، کلمه عربی «أم» مثالی برای واژه آغازین آورده شده است. در این کتاب /ow/ نیز واژه مرکب فارسی معرفی شده است (صفحه ۴)؛ در صورتی که امروزه در زبان فارسی معیار دیگر این واژه مرکب استفاده نمی‌شود و به‌صورت ساده /o/ تلفظ می‌شود. در جلد دوم، برخی توضیحات آوایی نیز آمده که علاوه بر اینکه ایرادهایی دارند، ممکن است برای فارسی‌آموزان گیج‌کننده نیز باشند؛ مثلاً در صفحه هشت کتاب نکته‌ای باعنوان «صداها یی» ذکر شده است که شامل این موارد می‌شود: ۱. /y/ یازده، ۲. /i/ ایرانی، ۳. /ye/ آقایی (بعد از /a/، /u/ و /i/). ۴. /ey/ میدان. شاید لزومی نداشته باشد که /ey/ و /ye/ را از «صداها یی» بشمریم؛ زیرا این آواها از ترکیب کسره /e/ و ی /y/ تولید می‌شوند و نه «ی» /y/ به‌تنهایی.

همچنین، در بخش‌هایی، از صورت معیار زبان استفاده نشده و صورت‌های کلاسیک زبان فارسی در محتوای دروس آورده شده است؛ مثلاً عبارات «چیست» و «کیست» (صفحه ۱۸)، «چه است» (صفحه ۳۱)، «که است» (صفحه ۵۱) و «مرا» و «ترا» (صفحه ۷۳) در جلد دوم. در جاهایی نیز از ساخت‌های نامأنوس دستوری استفاده شده است؛ مثلاً در صفحه ۷۲ جلد دوم، «یک + اسم + ی» به‌عنوان یکی از ساخت‌های نکره معرفی می‌شود. برخی جملات موجود در مجموعه نیز از صورت معیار و رایج زبان فارسی (چه در گفتار و چه در نوشتار) دور هستند؛ مثلاً «ما اینجا مکالمه داریم» (صفحه ۳۷، جلد ۲) یا «مهسا دخترِ استادِ ایرانی است» (صفحه ۵۵، جلد ۲). تمام این موارد، سازنده مفاهیم نقش‌های زبانی هستند. حضور این موارد با یکی از مهم‌ترین اصول آموزش زبان که آموزش صورت معیار زبان است، مغایرت دارد.

متن‌های موجود در مجموعه زبان فارسی به دو دسته «متن» و «الگوهای گفتاری» تقسیم می‌شود. تمام «متن»‌ها به صورت جمله‌های مجزا و از لحاظ ارتباطی فاقد ارزش‌اند. «الگوهای گفتاری» این مجموعه نیز اغلب به صورت پرسش‌های بدون پاسخ یا پرسش‌های منفرد به همراه پاسخ‌اند؛ برای مثال، در صفحه دوازده جلد دوم، جمله «خواهش می‌کنم برای معرفی، کارت شناسایی‌تان را بخوانید و به فارسی توضیح دهید» آمده است که یک تمرین ارتباطی مناسب به‌شمار می‌آید، اگر در بافت گفتمانی مطرح می‌شد و در متن مکالمه‌ای بین دو نفر و در موقعیتی خاص به کار می‌رفت؛ اما از آنجا که به صورت پرسشی بدون پاسخ مطرح شده است، نیازهای ارتباطی زبان‌آموز را برطرف نمی‌کند. اکثر پرسش‌های این بخش فقط در کلاس درس کاربرد دارند و از لحاظ ارتقای توانش ارتباطی، برای فارسی‌آموز بی‌فایده‌اند؛ برای مثال، در صفحه ۹۹ جلد اول: «می‌دهم در مکالمه چه می‌شود؟ می‌شود می‌دم» یا «لطفاً بفرمایید هفت و پنج چند می‌شود؟ دوازده می‌شود» و در صفحه ۳۶ جلد دوم: «لطفاً بفرمایید امروز چند نفر حاضرند و چند نفر غایب». این درحالی است که این موارد باید در کتاب راهنمای معلم گنجانده شود و نه در کتاب درسی فارسی‌آموز. درواقع، دانستن اینکه معلم در کلاس درس از چه جملاتی جهت شروع کردن کلاس یا پایان دادن به آن استفاده می‌کند، مهارت برقراری ارتباط زبان‌آموز را تقویت نمی‌کند و استفاده از زبان در بافت‌های مختلف را به او آموزش نمی‌دهد.

تعداد بسیار کمی از الگوهای گفتاری موجود در این مجموعه در قالب مکالمه‌ای کامل طراحی شده‌اند (جلد ۱، صفحات ۷۷-۸۸، ۱۳۲ و ۱۴۳؛ جلد ۲، صفحات ۴۸، ۱۰۸، ۱۴۴، ۱۶۸ و ۱۷۶؛ جلد ۳، صفحات ۵۲ و ۶۵؛ جلد ۴، صفحات ۱۳، ۲۷، ۵۵، ۸۳، ۱۱۱، ۱۲۶، ۱۵۳، ۱۸۱ و ۲۰۹) که ۲۰ متن از ۶۴ الگوی گفتاری موجود در این مجموعه را تشکیل می‌دهند. ایرادهایی در متن این مکالمات وجود دارد؛ ازجمله مکالمه صفحه ۷۷ جلد اول با این جمله آغاز می‌شود: «سلام پترا، خوبی؟ با یک قهوه چطوری؟». مسلماً در سطوح مقدماتی آموزش زبان، مناسب است که از صورت‌های ساده‌تر، رایج‌تر و بی‌نشان‌تر نقش‌های زبانی استفاده شود. در اینجا اصطلاح «با یک قهوه چطوری؟» که زیرمجموعه نقش زبانی «تعارف کردن» است، مناسب این سطح زبانی نبوده و بهتر بود که از جمله «قهوه می‌خوری؟» استفاده می‌شد. همچنین، جملات آغازین مکالمه بین دو دوست در صفحه ۸۸ همین جلد به این صورت است: «سلام سعید،

چطوری؟ سلام آقامجید، بد نیستم؛ تو چطوری؟». بالاینکه در این دو جمله نقش زبانی احوال‌پرسی کردن به‌خوبی ظاهر شده است، تناقضی در آن‌ها دیده می‌شود که به موقعیت دو فرد نسبت به یکدیگر بازمی‌گردد؛ به این معنا که اگر رابطهٔ دو فرد در قالب دوستی نبوده و هر دو در یک موقعیت اجتماعی نسبت به یکدیگر قرار ندارند، چرا «سعید» خطاب به «مجید» از واژهٔ «تو» استفاده کرده و اگر موقعیت دو فرد برابر بوده و فاصلهٔ اجتماعی^{۲۶} بین آن‌ها اندک، چرا «سعید» خطاب به «مجید» واژهٔ «آقا» را به‌کار برده است؟

تنها تمرین تولیدی درخور توجه در کتاب نیز، انشاست که همگی فقط بر نقش زبانی توصیف کردن- که نقش بینافردی شمرده می‌شود- آن‌هم خارج از بافت و موقعیت خاص، تأکید می‌کنند؛ برای مثال، از تمریناتی مانند تکمیل گفتمان (DCT)، شرکت در مکالمه یا فعالیت‌های واقعی استفاده نشده است.

از جلد دوم به‌بعد، تمریناتی به بخش «الگوهای گفتاری» اضافه می‌شوند که بر چهار بخش هستند:

۱. دور کلماتی را که در گفتار حذف می‌شوند، خط بکشید.
 ۲. دور حروفی را که ضعیف یا حذف می‌شوند، خط بکشید.
 ۳. کلمات دیگری را که در گفتار تغییر می‌کنند، به‌شکل گفتاری بگویید.
 ۴. هریک از جمله‌ها را به‌شکل گفتاری بخوانید.
- در اینجا هم مشاهده می‌شود که تمرینات «دربارهٔ زبان» است و از زبان‌آموزان مستقیماً خواسته شده که همانند برخی قواعد دستوری موجود در کتاب، قواعد آوایی را نیز حفظ کرده و تشخیص دهند. در اینجا نیز بهتر بود مکالماتی در قالب صورت گفتاری طرح شود تا فارسی‌آموزان به‌صورت غیرمستقیم با این تفاوت‌های آوایی در صورت گفتاری و نوشتاری زبان آشنا شوند.

با توجه به آنچه تاکنون بیان کردیم، نقش‌های زبانی مورد استفاده در مجموعهٔ زبان فارسی شامل موارد زیر است:

۱. نقش زبانی سلام و احوال‌پرسی کردن (جلد ۱، صفحات ۵۵، ۶۶، ۷۷-۸۸، ۱۲۱ و ۱۳۲؛ جلد ۲، صفحات ۱۲، ۲۴ و ۱۸۰؛ جلد ۳، صفحات ۱۳، ۲۶، ۶۵ و ۹۱؛ جلد ۴، صفحات ۱۳، ۲۷، ۵۵، ۸۳، ۱۱۱ و ۲۰۹).

۲. نقش زبانی معرفی کردن (جلد ۱، صفحه ۵۵؛ جلد ۴، صفحات ۲۷ و ۸۳).
 ۳. نقش زبانی درخواست و ارائه اطلاعات شخصی و احساسات، شامل محل زندگی و غیره (جلد ۱، صفحات ۶۶، ۷۷-۸۸، ۹۹، ۱۱۰، ۱۳۲، ۱۵۴، ۱۶۵ و ۱۷۶؛ جلد ۲، صفحات ۱۲، ۲۴، ۳۶، ۴۸، ۶۰، ۷۲، ۸۴، ۱۵۶ و ۱۸۰؛ جلد ۳، صفحات ۱۳، ۲۶، ۶۵، ۷۸، ۱۱۷، ۱۳۰ و ۱۵۶؛ جلد ۴، صفحات ۱۳، ۲۷، ۵۵، ۸۳، ۹۷، ۱۵۳، ۱۸۱ و ۲۰۹).
 ۴. نقش زبانی تعارف کردن (جلد ۱، صفحه ۷۷؛ جلد ۳، صفحه ۱۱۷).
 ۵. نقش زبانی درخواست و ارائه اطلاعات غیرشخصی، شامل شرح و توصیف اجسام و غیره (جلد ۲، صفحات ۳۶، ۹۶، ۱۲۰، ۱۳۲، ۱۴۴ و ۱۹۲؛ جلد ۳، صفحات ۲۶، ۳۹، ۵۲، ۶۵، ۹۱، ۱۰۴، ۱۴۳، ۱۵۶، ۱۶۹، ۱۸۲، ۱۹۵ و ۲۰۸؛ جلد ۴، صفحات ۴۱، ۶۹، ۱۴۰، ۱۶۷، ۱۸۱، ۱۹۶ و ۲۲۳).
 ۶. نقش زبانی عذرخواهی کردن (جلد ۲، صفحه ۴۸؛ جلد ۴، صفحات ۵۵ و ۱۲۶).
 ۷. نقش زبانی تعریف و تمجید کردن (جلد ۲، صفحه ۱۹۲؛ جلد ۳، صفحات ۵۲، ۶۵، ۷۸ و ۱۳۰؛ جلد ۴، صفحات ۵۵).
 ۸. نقش زبانی تشکر کردن (جلد ۳، صفحات ۵۲ و ۷۸؛ جلد ۴، صفحات ۱۳، ۵۵، ۱۱۱، ۱۵۳ و ۱۸۱).
 ۹. نقش زبانی اجازه گرفتن (جلد ۳، صفحه ۶۵).
 ۱۰. نقش زبانی تبریک گفتن (جلد ۳، صفحه ۷۸؛ جلد ۴، صفحات ۱۳ و ۱۵۳).
 ۱۱. نقش زبانی درخواست کردن (جلد ۳، صفحه ۱۱۷؛ جلد ۴، صفحه ۸۳).
 ۱۲. نقش زبانی سفارش دادن (جلد ۱، صفحه ۱۴۳؛ جلد ۳، صفحه ۱۳۰؛ جلد ۴، صفحات ۱۱۱ و ۱۲۶).
 ۱۳. نقش زبانی آرزو کردن (جلد ۴، صفحه ۱۳).
- مشخص است که تنوع نقش‌های زبانی در این مجموعه آموزشی اندک بوده و فقط از یازده نقش زبانی بینافردی و امری- که از مهم‌ترین دسته نقش‌های زبانی در حوزه آموزش زبان خارجی شمرده می‌شود- آن‌هم با بسامد تکرار و تنوع بسیار اندک، در محتوای کتاب استفاده شده است و بیشترین بسامد تکرار مربوط به دو دسته نقش‌های فردی (نقش زبانی درخواست و ارائه اطلاعات شخصی و احساسات) و ارجاعی (نقش زبانی درخواست و ارائه اطلاعات غیرشخصی) می‌شود. ترتیب نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه نیز با

دسته‌بندی‌های انجام‌شده در این رویکرد مغایرت‌هایی دارد؛ ازجمله «عذرخواهی کردن» و «تشکر کردن» از پرکاربردترین نقش‌های زبانی هستند که باید در مراحل اولیه زبان‌آموزی و با بسامد تکرار بالا آموزش داده شوند. این در صورتی است که از این دو نقش زبانی به دفعات بسیار محدود و برای اولین بار به ترتیب در جلد‌های دوم و سوم این دوره آموزشی استفاده شده است و نقش‌های زبانی دیگری همچون «تعارف کردن غذا و نوشیدنی» و «صحبت کردن با فروشنده» که معمولاً پس از این دو نقش زبانی آموزش داده می‌شوند، در جلد اول این مجموعه آورده شده‌اند. همچنین، تنوع موقعیت‌های موجود در به کارگیری نقش‌ها و مفاهیم مورد استفاده در مجموعه زبان فارسی نیز بسیار اندک بوده و جز محدود مواردی (مراجعه به مطب پزشک و غیره)، تمام موقعیت‌ها به کلاس آموزش زبان فارسی و مکالمات بین معلم و فارسی‌آموز ختم می‌شود. با توجه به موارد یادشده، در ادامه، فهرست واریسی جهت بازنمایی نقش‌های زبان فارسی در مجموعه زبان فارسی را ترسیم کرده‌ایم.

جدول ۱. بازنمایی کارکردها و نقش‌های زبان فارسی در مجموعه کتاب‌های زبان فارسی

Table 1. Representation of Language Functions and Notions in Persian Language Book Series

ردیف	پرسش	اصلاً (۰)	بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)
۱	در محتوای آموزشی این مجموعه، تا چه میزانی از نقش‌های زبانی استفاده شده است؟			√			
۲	اصول رویکرد مفهومی-نقشی تا چه میزان در محتوای این مجموعه رعایت شده است؟		√				
۳	نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان با سطح‌بندی آموزشی زبان‌آموزان دارای هماهنگی لازم است؟				√		

ردیف	پرسش	اصلاً (۰)	بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)
۴	ترتیب آموزش نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین است؟			√			
۵	نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان دارای سنخیت لازم با نیازهای زبانی زبان‌آموزان می‌باشد؟				√		
۶	در محتوای این مجموعه، تا چه میزان به تنوع صورت‌های زبانی برای بیان هریک از نقش‌ها توجه شده است؟		√				
۷	در این مجموعه تا چه میزان به آموزش کاربردی و مبتنی بر واقعیت نقش‌های زبانی توجه شده است؟	√					
۸	موقعیت‌های زبانی انتخاب‌شده برای اجرای هریک از نقش‌های زبانی در این مجموعه، تا چه میزان با نقش زبانی مذکور همسوست؟				√		
۹	تمرینات موجود در این مجموعه تا چه میزان دربرگیرنده نقش‌های زبانی هستند؟		√				
۱۰	تمرینات موجود در این مجموعه تا چه حد زبان‌آموزان را به استفاده از نقش‌های زبانی در موقعیت‌های مختلف تشویق می‌کند؟	√					
مجموع امتیازات		۱۶					

۵-۲. مجموعه کتاب‌های فارسی بیاموزیم

مجموعه فارسی بیاموزیم در پانزده جلد به چاپ رسیده که پنج جلد از آن کتاب درسی، پنج جلد کتاب کار و تمرین و پنج جلد کتاب راهنمای معلمان است. از آنجا که جلد‌های چهارم و پنجم این مجموعه به ایران‌شناسی اختصاص دارد، در این پژوهش فقط به بررسی سه جلد درسی از این مجموعه می‌پردازیم.

هریک از کتاب‌های مجموعه فارسی بیاموزیم سی درس دارد که تقریباً همگی به بخش‌های گوش کن و بخوان، کامل کن، یک‌بار گوش کن و پاسخ‌هایت را درست کن، صحبت کن و بخوان تقسیم‌بندی شده‌اند (به غیر از دروس ۱۰، ۲۰ و ۳۰ که دوره‌ای بر درس‌های قبل هستند). از ویژگی‌هایی که در مقدمه کتاب‌های فارسی بیاموزیم به آن‌ها اشاره شده، «توجه به هر چهار مهارت گوش دادن، خواندن، صحبت کردن و نوشتن»، «تألیف براساس رویکرد شناختی و روش تدریس ارتباطی» و «طراحی موقعیت‌های مختلف زبانی و استفاده از نقش‌های زبانی پرکاربرد» است. در فصل اول کتاب راهنمای این مجموعه، مخاطبان کتاب‌های زبان فارسی «زبان‌آموزان مقیم خارج از کشور» و در جای دیگر «نسل دوم و سوم ایرانیان مقیم خارج از کشور» معرفی شده‌اند.

در این مجموعه، بخش اول هر درس با عنوان «گوش کن و بخوان»، به مکالماتی کاربردی در زبان فارسی اختصاص داده شده است. مکالمه درس اول جلد اول از مجموعه (صفحه ۳) حاوی نقش زبانی «معرفی کردن» است. موقعیت انتخاب‌شده در این مکالمه موقعیتی واقعی است (معرفی خود به یک هم‌کلاس) و از صورت گفتاری زبان در طراحی آن استفاده شده است. صورت نوشتاری واژه‌ها و عبارات مورد استفاده در مکالمه، در پایین صفحه آمده است. گفتنی است که انتخاب اسامی رایج‌تر و ساده‌تر بایست مورد توجه نویسندگان قرار می‌گرفت؛ برای مثال، اسم «آرمان» در مقایسه با اسامی دیگری همچون آرش، علی و... نشان‌دار است.

بخش دوم درس (صفحه ۳) با عنوان «کامل کن» به تمرین تکمیل گفتمان اختصاص دارد. در بخش سوم درس، فارسی‌آموز موظف به شنیدن دوباره مکالمه و تصحیح پاسخ‌هایش در بخش دوم است. در بخش بعدی، باز هم مکالمه‌ای با همان نقش زبانی (معرفی کردن)، اما در موقعیت متفاوتی (معرفی کردن خود به معلم و برعکس) طراحی شده است (صفحه ۴). بنابر فاصله اجتماعی و سنی موجود بین دانش‌آموز و معلم و همین‌طور رابطه رسمی میان‌شان،

مفاهیم به‌کاررفته در مکالمه نیز تغییر کرده است (استفاده از «شما» به‌جای «تو» و «استفاده از نام خانوادگی به‌جای نام). بخش پنجم، تمرین گفتاری بین دانش‌آموزان و بین دانش‌آموز و معلم است و طی آن نقش زبانی «معرفی کردن» به‌صورت دوبه‌دو و در هر دو قالب رسمی و غیررسمی تکرار می‌شود.

در بخش ششم درس (بخوان)، باز هم شاهد مکالمه‌ای هستیم که به نقش زبانی «سلام کردن» اختصاص دارد. باز هم موقعیت و بافت مکالمه تغییر کرده و این بار شرکت‌کنندگان در مکالمه، والدین و فرزند هستند.

نقش‌های زبانی موجود در جلد اول مجموعه فارسی بیاموزیم به‌ترتیب:

۱. معرفی کردن؛
۲. سلام و احوال‌پرسی کردن؛
۳. خداحافظی کردن؛
۴. معرفی کردن دو نفر به یکدیگر؛
۵. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (ملیت)؛
۶. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (شغل)؛
۷. ارائه و دریافت اطلاعات غیرشخصی (روز و تاریخ)؛
۸. ارائه و دریافت اطلاعات غیرشخصی (ساعت و زمان)؛
۹. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (سن)؛
۱۰. ارائه و دریافت اطلاعات غیرشخصی (رنگ)؛
۱۱. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (خانواده)؛
۱۲. درخواست کردن؛
۱۳. ارائه و دریافت اطلاعات غیرشخصی (قیمت اجناس)؛
۱۴. بیان احساسات و علایق؛
۱۵. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (اَعمال روزانه)؛
۱۶. ارائه و دریافت اطلاعات شخصی (محل زندگی)؛
۱۷. توصیف کردن؛
۱۸. پیشنهاد دادن؛

۱۹. امر و نهی.

در مکالمات موجود در جلد دوم کتاب نیز، از موقعیت‌های واقعی و پرکاربردی همچون «خرید در فروشگاه»، «مراجعه به آرایشگاه»، «صحبت کردن از طریق تلفن»، «مراجعه به اداره پست» و غیره استفاده شده است. همچنین، نقش‌های زبانی پرکاربردی همچون «پرسیدن نشانی»، «دعوت کردن و قبول و رد آن»، «درخواست کمک» و غیره در این کتاب موجود است. به همین ترتیب، حضور نقش‌های پرکاربرد زبانی در جلد سوم و چهارم نیز مشاهده می‌شود. ترتیب استفاده از نقش‌های زبانی در بخش‌های مختلف کتاب معقول است؛ البته، در جلد سوم اشکال‌هایی نیز مشاهده می‌شود؛ برای مثال، نقش زبانی «اجازه گرفتن» برای اولین بار در درس سیزدهم جلد سوم مجموعه در قالب مکالمه آورده شده است؛ در صورتی که این نقش زبانی براساس دسته‌بندی فینوکیارو و برامفیت (۱۹۸۳)، جزو مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین نقش‌های زبانی است و می‌بایست نسبت به بسیاری از نقش‌های زبانی و موقعیت‌های مختلف موجود در جلد دوم یا حتی جلد اول (مثلاً نقش زبانی ارائه و دریافت اطلاعات در اداره پست یا آرایشگاه) در اولویت آموزشی قرار می‌گرفته است. همچنین، کاربرد مفاهیم در برخی مکالمات ایرادهایی دارد؛ برای مثال:

مایکل: ببخشین! می‌شه پنجره رو باز کنین؟ هوا خیلی گرمه. بهرروز: اما هوای بیرون خیلی سرده، منم مریضم مایکل: که این طوره! باشه، اشکالی نداره.	حمید: هفته آینده جشن تولدمه. حتماً با برادرت بیا. امیر: متأسفم! نمی‌تونیم. هفته آینده امتحان داریم. حمید: خیلی حیف شد. امیدوارم امتحانتون رو خوب بدین امیر: متشکرم.
--	---

مکالمه ۱، درس ۵، جلد ۲، صفحه ۳۰

مکالمه ۲، درس ۵، جلد ۲، صفحه ۳۰

در مکالمه اول که حاوی نقش‌های زبانی «درخواست کردن» و «مخالفت کردن» است، پاسخ «بهرروز» و موافقت پایانی «مایکل» با توجه به رابطه رسمی آن‌ها (استفاده فعل سوم‌شخص جمع و واژه «ببخشین») نامناسب است. معمولاً در روابط رسمی فرد

درخواست‌شونده عذرخواهی کرده، سپس عذر خود را جهت مخالفت با درخواست‌کننده مطرح می‌کند. استفاده از عبارت «که این‌طور» در جواب نیز نه‌تنها محترمانه نبوده؛ بلکه اندکی هم خصمانه به‌نظر می‌رسد. در مکالمه دوم استفاده از واژه‌های «آینده» به‌جای «دیگه»، «متأسفم» به‌جای «ببخشید» و «متشکرم» به‌جای «ممنون» یا «مرسی»، بافت مکالمه را از صورت گفتاری متداول زبان دور کرده است.

در این مجموعه، گروه سنی مخاطب نامشخص است. در ابتدای کتاب به گروه سنی زبان‌آموزان به‌طور مشخص اشاره نشده و فقط در مقدمه از والدین خواسته شده است که در صورت آموزش دادن به کودک در منزل، به‌کمک کتاب راهنما به روند آموزش کودک بهبود بخشند. اگر فرض بر کودک‌بودن مخاطب گذاشته شود، وجود برخی مکالمات و تمرینات موجود در کتاب (برای مثال مکالمه با مشاور املاک و مأمور گمرک، و آموزش واژه‌هایی از قبیل آراستن در جلد دوم کتاب) نامناسب‌اند.

با توجه به موارد ذکرشده، فهرست و ارسای بازنمایی کارکردها و مفاهیم زبان فارسی در مجموعه فارسی بیاموزیم به این صورت است:

جدول ۲. بازنمایی کارکردها و نقش‌های زبان فارسی در مجموعه کتاب‌های فارسی بیاموزیم
Table 2. Representation of Language Functions and Notions In Let's Learn Persian Book Series

ردیف	پرسش	اصلاً (۰)	بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)
۱	در محتوای آموزشی این مجموعه، تا چه میزانی از نقش‌های زبانی استفاده شده است؟					√	
۲	اصول رویکرد مفهومی-نقشی تا چه میزان در محتوای این مجموعه رعایت شده است؟					√	

ردیف	پرسش	اصلاً (۰)	بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)
۳	نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان با سطح‌بندی آموزشی زبان‌آموزان دارای هماهنگی لازم است؟			√			
۴	ترتیب آموزش نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان از پرکاربردترین به کم‌کاربردترین است؟				√		
۵	نقش‌های زبانی موجود در این مجموعه تا چه میزان دارای سنخیت لازم با نیازهای زبانی زبان‌آموزان است؟				√		
۶	در محتوای این مجموعه، تا چه میزان به تنوع صورت‌های زبانی برای بیان هریک از نقش‌ها توجه شده است؟					√	
۷	در این مجموعه تا چه میزان به آموزش کاربردی و مبتنی بر واقعیت نقش‌های زبانی توجه شده است؟						√
۸	موقعیت‌های زبانی انتخاب‌شده برای اجرای هریک از نقش‌های زبانی در این مجموعه، تا چه میزان با نقش زبانی مذکور همسوست؟					√	

ردیف	پرسش	اصلاً (۰)	بسیار کم (۱)	کم (۲)	متوسط (۳)	زیاد (۴)	بسیار زیاد (۵)
۹	تمرینات موجود در این مجموعه تا چه میزان دربرگیرنده نقش‌های زبانی است؟				√		
۱۰	تمرینات موجود در این مجموعه تا چه حد زبان‌آموزان را به استفاده از نقش‌های زبانی در موقعیت‌های مختلف تشویق می‌کند؟				√		
مجموع امتیازات		۳۵					

۶. نتیجه‌گیری

فرضیه ما درمورد پرسش اول پژوهش مبنی بر چگونگی بازنمایی نقش‌های زبانی، در مجموعه زبان فارسی با اخذ ۱۶ امتیاز از ۵۰ امتیاز تأیید و در مجموعه فارسی بیاموزیم با اخذ ۳۵ امتیاز از ۵۰ امتیاز رد می‌شود. همچنین، براساس نتایج، فرضیه دوم پژوهش مبنی بر یکسان بودن بازنمایی نقش‌های زبانی در هر دو مجموعه رد می‌شود. با این تفاسیر می‌توان چنین نتیجه گرفت که مجموعه آموزشی فارسی بیاموزیم از لحاظ میزان و نحوه استفاده از نقش‌های زبانی در محتوای آموزشی، رویکرد منطقی و قابل قبول‌تری در مقایسه با مجموعه زبان فارسی داشته که اختلاف ۱۹ امتیازی به‌دست‌آمده از فهرست‌واره‌ها، بیانگر آن است. درکل، مزیت‌های مجموعه فارسی بیاموزیم بر مجموعه زبان فارسی به این شرح است:

- حضور نقش‌های زبانی با بسامد تکرار بالا؛
- استفاده از صورت‌های بی‌نشان نقش‌های زبانی؛
- توجه به تنوع صورت‌های زبانی یک نقش در موقعیت‌های مختلف؛
- آموزش کاربردی و مبتنی بر واقعیت نقش‌های زبانی؛
- استفاده از نقش‌های زبانی در قالب تمرینات ارتباطی مختلف.

موارد ذکرشده از راهکارهایی جهت بهبود محتوایی منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، براساس رویکرد مفهومی-نقشی و روش تدریس ارتباطی است.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. Notional-Functional Approach
2. Function
3. Syllabus
4. Notion
5. D. Wilkins
6. J.A. Van Ek
7. M. Finocchiaro & C. Brumfit
8. Functionalism
9. J.R. Firth
10. M.A.K. Halliday
11. J.L. Austin
12. D. Hymes
13. J.C. Richards & Th.S. Rodgers
14. Structural Syllabus
15. Semanticogrammatical
16. Personal Functions
17. Interpersonal Functions
18. Directive Functions
19. Referential Functions
20. Imaginative Functions
21. Consonant
22. Vowel
23. Multiphonous Letters
24. Approximate Equivalents
25. Leave Taking
26. Social Distance

۸. منابع

- ذوالفقاری، حسن و همکاران (۱۳۸۱). *فارسی بیاموزیم!*: ج ۱: کتاب درس دانش‌آموز، آموزش زبان فارسی دوره مقدماتی؛ ج ۲: کتاب درس دانش‌آموز، آموزش زبان فارسی دوره میانه؛ ج ۳: کتاب درس دانش‌آموز، آموزش زبان فارسی دوره میانه؛ ج ۴: کتاب

- راهنمای معلم، آموزش زبان فارسی دوره مقدماتی. تهران: مدرسه.
- صحرائی، رضامراد و همکاران (۱۳۹۳). «رویکرد مفهومی- نقشی در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان». *پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان*. ش ۸ (۳). صص ۵۵-۹۲.
 - صفارمقدم، احمد (۱۳۸۶). *زبان فارسی*: ج ۱: درس‌های پایه؛ ج ۲: پایتخت ایران؛ ج ۳: ایران امروز؛ ج ۴: تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران. تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی.
 - _____ (۱۳۸۷). *زبان فارسی: کتاب راهنما*. تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی.
 - طالبی، مروارید (۱۳۹۳). *رویکرد مفهومی- نقشی و کارکرد آن در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان: مطالعه موردی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی. تهران.

References:

- Austin, J.L. (1965). *How to do Things with Words*. New York: Oxford University Press.
- Finocchiaro, M. & Ch. Brumfit (1983). *Functional-Notional Approach: from Theory to Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Firth, J.R. (1957). *Papers in Linguistics 1934-1951*. London: Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. (1973). *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.
- Hymes, D. (1972). "On communicative competence" in J.B. Pride & J. Homes (Eds.). *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin. Pp. 269-293.
- Krahnke, K. (1987). *Approaches to Syllabus Design for Foreign Language Teaching*. Englewoods Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Nunan, D. (2003). *Practical English Language Teaching*. New York: Mc Graw

Hill.

- Richards, J.C. & Th.S. Rodgers (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd Ed. New York: Cambridge University Press.
- Safarmogadam, A. (2007). *Persian Language: Book Four; History, Culture and Civilization of Iran*. Tehran: Council of promotion of Persian language and Literature [In Persian].
- ----- (2007). *Persian Language: Book One; Basic Lessons*. Tehran: Council of promotion of Persian language and literature [In Persian].
- ----- (2007). *Persian Language: Book Three; Iran Today*. Tehran: Council of Promotion of Persian language and literature [In Persian].
- ----- (2007). *Persian Language: Book Two; the Capital of Iran*. Tehran: Council of Promotion of Persian language and literature [In Persian].
- ----- (2007). *Persian Language: Guide Book*. Tehran: Council of Promotion of Persian language and literature [In Persian].
- Sahraee, R.M. & et. al. (2015). "Functional-notional approach in teaching Persian to non-Iranian language speakers". *Journal of teaching Persian to non-Persian Speakers*. Vol. 3, No. 3. Pp.55-92 [In Persian].
- Talebi, M. (2015). *The Functional-notional Approach and its Functions in Teaching the Persian Language to Non-Persian Speakers: a Case Study*. (Unpublished Master's Thesis). Allameh Tabataba'i University of Tehran [In Persian].
- Van Ek, J.A. (1980). *The Threshold Level in a Unit/ Credit System*. Oxford: Pergamon.
- Wilkins, D. (1972). *Linguistics and Language Teaching*. London: Edward Arnold.
- ----- (1976). *Notional Syllabuses: A Taxonomy and Its Relevance to Foreign Language Curriculum Development*. London: Oxford University Press.

- Zolfaghari, H. & ET. al. (2002). *Let's learn Persian: Guidebook 1*. Tehran: Madreseh Publication [In Persian].
- ----- (2002). *Let's learn Persian: Textbook 1*. Tehran: Madreseh Publication [In Persian].
- ----- (2002). *Let's learn Persian: Textbook 2*. Tehran: Madreseh Publication [In Persian].
- ----- (2002). *Let's learn Persian: Textbook 3*. Tehran: Madreseh Publication [In Persian].